

*Малежик Ю.М.
аспірантка кафедри початкової
освіти та соціальної педагогіки,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка*

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ НАПРИКІНЦІ XX ст. ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі розвитку мистецької освіти протягом останніх десятиріч двадцятого століття.

The article is devoted to the problem of investigation's conditions of development of artistic education during last decades of century.

Постановка проблеми: розвиток у контексті освіти відіграє роль потужного важеля щодо становлення та подальшого формування суспільної думки, яка у свою чергу виступає головним чинником збагачення особистості як одиниці суспільства. І, звичайно, творчий аспект в естетичному русі, зокрема мистецька освіта, бере на себе функцію вдосконалення та всебічного наповнення особистості щодо здатності сприймати, створювати та відігравати безперечно рішучу роль в естетиці життя.

Саме тому дослідження розвитку мистецької освіти може дати важливу базу знань для встановлення закономірностей формування особистості в цілому та дізнатися про можливості впливу на духовність кожного зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій:

Історія розвитку людської цивілізації невід'ємно пов'язана з накопиченням цінностей у сфері практично-духовного освоєння світу, і зокрема, з художньо-творчою діяльністю людини. Народження такої діяльності було обумовлено потребою зберегти й передати наступним поколінням досягнутий людський досвід в усіх сферах життєдіяльності. Художня творчість споконвічно була природною, загальною мовою членів колективу, незалежно від обраних ними засобів вираження – слова, руху,

малюнка, звучання голосу або інструмента.

Протягом усіх історичних епох істинна освіта була покликана виховати людину як особистість, здатну до інтелектуальної діяльності й творчих відкриттів. Ще в 20-ті роки минулого сторіччя наша педагогіка, спираючись на досягнення дореволюційного часу, була спрямована на «виховання художньо-освіченої особистості» (В.Г. Каратигін), «близькість до самого мистецтва» (А.А. Шеншин), зміст естетичного виховання як «життя мистецтва» (С.Т. Шацький), а в широкому розумінні – на пробудження творчого початку кожної дитини. Слід зазначити, що художня освіта як частина загальної вітчизняної освіти повною мірою випробовувала на собі негативний вплив тоталітарної соціальної системи. Про справжній прорив у галузі змісту, форм і методів загальної художньо-естетичної освіти можна говорити з моменту появи в останній чверті ХХ сторіччя нових Концепцій викладання мистецтва на різних щаблях становлення Людини (наприклад, Д.Б. Кабалевський, Б.М. Неменський).

На початку ХХ століття в Україні вчителів мистецького фаху готували у багатьох учительських інститутах: Глухівському (1874), Київському (1910), Вінницькому (1912), Миколаївському (1913), Полтавському (1914), Одеському (1915), Чернігівському (1916). А з 30-х років ХХ століття з'явилися і десятирічні художні школи. Ймовірно, що саме у ті часи і було окреслено зміст мистецьких дисциплін. Основними його складовими визначалися знання з теорії та історії різних видів мистецтва та уміння і навички щодо художньо-практичної діяльності. Дидактичною базою такої підготовки у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття були матеріали та нароби відомих учених та фахівців з «художньої педагогіки»: Гальяра, О. і Ф. Дюпюї, Г. Кершенштейнера, Ф. Кульмана, Й. Песталоці, Пранга, А. Сапожнікова, А. Скіноя, Л. Тедда, П. Чистякова, П. Шміла, роботи Р. Штейнера (засновника «вальфдорської» педагогіки), М. Монтесорі (авторки ідеї «раннього розвитку і вільного виховання дитини»), А. Бакушинського (розробника теорії «розвитку вільної творчості дитини»); М. Бехтерева, Г. Беди, І. Глінської, М. Кириченко, В. Кузіна, Б. Неменського, М. Ростовцева, М. Солом'яного, Н. Фоміна, М. Чернявської, Є. Шорохова, Б. Юсова та багатьох інших. Кожен з названих представників «педагогіки мистецтва» (або «художньої педагогіки») різних історичних періодів мав значний вплив як на еволюційні процеси мистецької освіти загалом, так і на вдосконалення підготовки фахівців мистецьких дисциплін зокрема [7]. А отже, розвиток мистецької освіти у контексті її змісту, набув теоретичності на підґрунті досліджень цілої низки видатних діячів мистецтва, педагогіки, психології.

Мета роботи:

Визначити основні напрямки розвитку мистецької освіти, її залежність від соціально-політичних чинників.

Дослідити значення педагогічного досвіду минулих років для

подальшого еволюціювання мистецької освіти, з метою визначення найкращих методів і усунення перешкод.

Отриманні результати:

Слід зазначити той факт, що нове тисячоліття породило нові проблеми в області художньої освіти й естетичного виховання підростаючого покоління. Причини цього явища відомі і криються не тільки в загальносистемній соціально-економічній кризі 90-х років минулого сторіччя, але й у змістовному наповненні самої сфери художньої освіти та естетичного виховання. Виникнення значної кількості навчальних програм, педагогічних технологій та інновацій не змогло забезпечити головного – розвитку творчості як загальної й універсальної людської здібності, виховання в молодого покоління потреби спілкування зі світом культури й мистецтва.

Освіта ХХІ століття має забезпечити виховання цілісної особистості, розвиток її задатків і здібностей. Становлення української державності, інтеграція в європейське та світове співтовариство, відмова від тоталітарного режиму й побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, націю, пріоритети духовної культури, визначають основні напрями реформування навчально-виховного процесу підготовки спеціалістів з високою художньою культурою.

Розвиток особистості – надзвичайно складний процес, у якому беруть участь багато факторів. Серед них помітну роль відіграє мистецька освіта.

Отже, уявити собі сучасний стан мистецької освіти неможливо без розуміння і розгляду проблеми, яка у всій повноті виявилася на початку 90-х років ХХ століття – з часу заснування України як незалежної держави, коли виникла нагальна проблема інтеграції країни у світовий культурний простір [6].

Дослідження архівних матеріалів Мінкультури України свідчать, що на кінець ХХ століття система мистецької освіти була досить розвинутою, багаторівневою, широко розгалуженою за типами, видами мистецтв, доступною для населення, що виявилось у високому відсотку охоплення молоді шкільного віку, у порівнянні з іншими республіками колишнього Радянського Союзу (6 % дітей шкільного віку), характеризувалася успішним викладанням спеціальних дисциплін і високим рівнем практичної підготовки [3, 191-196].

Таким чином, мистецька освіта в 90-х роках базувалася на діяльності чотирьох взаємопов'язаних типів спеціалізованих навчальних закладів:

– дитячі школи естетичного виховання – дитячі музичні, художні,

- хореографічні та інші дитячі школи;
- середні спеціальні навчальні заклади (із уведенням у 1998 році ступеневої освіти – вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації – музичні, художні, театральні, хореографічне та інші училища);
- середні спеціальні загальноосвітні школи – музичні та художня школи-інтернати для обдарованих дітей;
- вищі навчальні заклади – консерваторії, вищі навчальні заклади консерваторського типу, художній та театральний інститути.

Зазначена вертикаль: дитяча школа – училище – вищий навчальний заклад, створена як мережа мистецьких навчальних закладів по всій території України, забезпечувала послідовне формування особистості професійного митця протягом 13-17 років.

Її структура, яка склалася в кінці 20-х років XX століття, збереглася до кінця 90-х років:

- початкова мистецька освіта – у вигляді дитячих шкіл естетичного виховання 7-8-річок (дитячих музичних, художніх, хореографічних, театральних тощо), які працюють самостійно або в комплексах як структурні підрозділи середніх спеціальних навчальних закладів (студії практики);
- середня професійна (з 1998 року – вища) мистецька освіта – музичні, художні, хореографічні, театральні училища, коледжі;
- середня мистецька освіта (середні спеціальні музичні школи-інтернати та Республіканська художня середня школа);
- вища – консерваторії (музичні академії, інститути, художні та театральні вищі навчальні заклади).

При цьому змінювався і зміст освіти, яку молодь здобувала в мистецьких закладах освіти.

Існуюча система підготовки мистецьких кадрів в Україні успадкувала деякі переваги попереднього досвіду організації освіти в колишньому Радянському Союзі. Зокрема, це:

- безкоштовна вища освіта (за рахунок державного бюджету) для всіх громадян;
- висока відповідальність влади, центральних органів управління за фінансування освіти, вироблення єдиної освітньої політики в розв'язанні складних проблем поточної діяльності закладів освіти;
- висока якість навчання, яка досягалася ефективним використанням індивідуальної форми виховання студента;
- ретельний підбір і розстановка викладацьких кадрів;
- додержання демократичного принципу меритократизму в мистецькій освіті з дуже суворим відбором кандидатів як на стадії вступу до вищого закладу освіти, так і під час навчання;

- реалізація принципу прав особистості та рівного доступу всіх верств населення до отримання цієї освіти;
- широке охоплення мистецьким вихованням дітей шкільного віку (одна з найкращих серед розвинених країн систем допрофесійного навчання);
- відносно невисока оплата послуг за навчання тощо.

У 90-ті роки змінилися концептуальні засади діяльності органів виконавчої влади щодо управління вищими навчальними закладами. Високий рівень централізації управління системою освіти Міністерством освіти України, іншими міністерствами і відомствами, що мали у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, у тому числі і Міністерством культури і мистецтв України, змінився на відносно регіональну самостійність технікумів, училищ, коледжів мистецтва і культури, які отримали статус вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації [4].

Законом України «Про освіту», нормативними актами Міносвіти України, Міністерства культури і мистецтв України навчальним закладам надано більше самостійності у вирішенні питань підбору і розстановки керівних і викладацьких кадрів, обсягів фінансування і напрямів підготовки кадрів, виборі шляхів здійснення міжнародних зв'язків та інтеграції у світову систему освіти [5, 94]. Спостерігається тенденція щодо надання більшої самостійності вищим закладам освіти у визначенні змісту освіти, структури та шляхів розвитку навчального закладу – це, безперечно, є важливим кроком на шляху європейської інтеграції.

На початку 90-х років, з огляду на демократизацію загальноосвітньої школи, у вчителів з'явилася можливість вносити зміни до програм, працювати за авторськими програмами. Часто при створенні авторських програм учителі брали за основу програму поглибленого вивчення образотворчого мистецтва. Ідеї, що висувалися на початку 80-х років окремими науковцями, вчителями-новаторами у 90-х роках знайшли широке впровадження, стали загальноприйнятими.

Нині перед учителями образотворчого мистецтва постають інші завдання, нові проблеми. В Україні з'явилися нові типи середніх навчальних закладів – гімназії, ліцеї. Українській школі потрібні не лише добре фахово підготовлені педагоги, а й ініціативні, творчі вчителі, які здатні шукати нові форми і методи роботи з дітьми. Упровадження поглибленого вивчення образотворчого мистецтва у школах України сприяло підготовці таких спеціалістів, дало можливість зробити апробацію нового змісту предмета «Образотворче мистецтво», який би відповідав сучасним потребам української національної школи [2].

Отже, сформовані традиції художньої освіти – це не тільки національне культурне надбання, але і єдина у своєму роді можливість впливу на духовний розвиток людини, відома ще з глибокої стародавності. Більш того, вітчизняні

культурно-історичні цінності виступають незамінним фактором формування в підростаючого покоління національної самосвідомості, міжкультурної взаємодії й почуття відповідальності за майбутнє процвітання країни.

Художня освіта як особливий механізм трансляції гуманітарних цінностей, збереження й відтворення культурних традицій, несе в собі цілий ряд специфічних функцій. Це обумовлено головним чином його піднесеним змістом – зосередженням художнього, духовно-морального досвіду людства [1].

Слід зазначити, що сучасний етап розвитку шкільної художньої освіти характеризується домінуванням монопредметного змісту, обмеженого лише двома базовими дисциплінами (музика та образотворче мистецтво), що забезпечує створення у свідомості учнів фрагментарної художньої картини світу, дискретної моделі культури. Умови звичайної загальноосвітньої школи з мінімальним обсягом годин, що відводяться на дисципліни художньо-естетичного циклу, спричиняють необхідність пошуку ефективних шляхів інтеграції художньо-естетичних знань, уявлень, цінностей, досвіду учнів у часі й просторі.

З огляду на це проект державного стандарту загальної середньої освіти України в галузі художньо-естетичної культури передбачає побудову змісту, що охоплює всі види мистецтв, вітчизняну і світову художню культуру, основи естетичних знань, зокрема шляхом розробки і впровадження нових інтегративних курсів упродовж усього періоду навчання учнів у загальноосвітній школі (з 1-го по 12-й класи).

Розроблена авторська концепція художньо-естетичного виховання школярів у навчальній та позаурочній діяльності передбачає впровадження цілісної духовно-світоглядної моделі інтегративної освіти в галузі «Культура і мистецтво» (Концепція схвалена Вченою радою Інституту проблем виховання АПН України і підготовлена до опублікування у «Педагогічній газеті» у виданні АПН України).

Узагальнення науково-теоретичних джерел і сучасної шкільної практики дало змогу визначити, що художньо-естетичне виховання має спрямовуватися на:

а) формування художньо-естетичної свідомості (художньо-естетичні знання, світоглядні уявлення та ціннісні орієнтації, розвиток художньо-естетичної культури, духовних якостей);

б) організацію художньо-естетичної діяльності (художні вміння, навички, досвід художньої, зокрема й художньо-творчої діяльності, духовно-творча самореалізація).

Кінцевим результатом мистецько-культурологічної освіти та художньо-естетичного виховання має стати система особистісних художньо-естетичних цінностей та компетенції, як важливий компонент загальної життєвої соціокультурної компетентності, що полягає в здатності керуватися набутими художніми знаннями і вміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній практичній художньо-творчій діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та гуманістичними світоглядними позиціями.

Інтегральним центром особистості, що створює ядро світогляду, є духовно-творча константа, яка постійно збагачується, «опромінюється» різноманітними впливами. Активність пізнання і мислення, душевно-емоційної і діяльно-практичної сфери людини завжди детермінована внутрішнім духовним світом, діалогом із самим собою, актуалізацією світоглядних цінностей. «Привнесення сенсу» до будь-якого моменту життєдіяльності робить людину людиною.

Процес художньо-естетичного виховання має спрямовуватись у площину цінностей особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних художніх здібностей, формування різнобічних естетичних потреб та інтересів. Разом з тим, враховуючи, що художня культура суспільства і художня культура особистості функціонують у генетичному взаємозв'язку, формування духовного світу школярів засобами мистецтва неможливе без опанування цінностями національної культури, глибинного осягнення вікових традицій українського народу, спадкоємцями яких вони стануть у майбутньому.

Цілісна система навчання, виховання і розвитку особистості засобами мистецтва включає такі основні компоненти:

- змістовно-цільовий – цілі (у соціальному й особистісному вимірах), функції, принципи і завдання, зміст навчання і виховання;
- функціонально-процесуальний (педагогічні засоби, форми, методи і прийоми, способи взаємодії, педагогічні технології);
- результативно-оціночний (критерії оцінювання проміжних і кінцевих результатів навчання, виховання й розвитку, інтегральні показники освіти і виховання, кореляція оцінки вчителя і самооцінки учня, гуманістична експертиза навчально-виховної системи).

Фундаментом естетико-виховної системи школи є навчальна діяльність учнів. Саме під час систематичного викладання предметів мистецтва вчитель має змогу не тільки організувати засвоєння учнями знань і вмінь, а й цілеспрямовано виявляти могутній виховний потенціал художніх цінностей. Без залучення учнів у молодшому, середньому і старшому шкільному віці до різнобічного художньо-естетичного досвіду, який сприяє розвитку насамперед

емоційно-почуттєвої сфери особистості, освіта стає неповноцінною.

Слід зазначити, що з іншого боку, ставлення до художньої освіти, яка є особливо значимою сферою людської життєдіяльності, життєво необхідної для духовного відродження українського суспільства, на сьогоднішній день залишається у значній мірі утилітарно-прагматичним. Підвищена увага останнім часом, органів управління культурою та освітою на основі міжвідомчих координаційних планів та програм поки ще не стала системою. Але нажаль, навіть на сьогоднішній день не задовольняється природне прагнення дітей і молоді до художньої творчості, повноцінного культурного життя за цілим рядом обставин: мінімальне спілкування із вчителями мистецтва (1-2 години на тиждень), недоступність для більшості українських родин установ культури й мистецтва з причини їхнього невисокого матеріального становища, засилля масової книжкової продукції низької якості, активна участь засобів масової інформації у нівелюванні високого мистецтва й т. ін. Тут же можна говорити про підготовку й перепідготовку педагогічних кадрів, стані матеріально-технічної бази більшості кабінетів і скорочення навчального навантаження школярів за рахунок предметів художньо-естетичного циклу...

Висновки дослідження: підбиваючи підсумки, зауважимо, що нове в освіті – це й частина педагогічної скарбниці минулого. Ми вважаємо, що лише такий синтез допоможе українському суспільству зробити вірний вибір напряму розвитку освіти, а згодом – визначити суспільні пріоритети на майбутнє. Разом з тим, приведення системи мистецької освіти України у відповідність до загальноєвропейських стандартів може дати шанс для повноправного інтегрування в культурний простір Європи, взаємозбагачення культур різних країн. Цей шлях складний, і без урахування власного досвіду, національної специфіки, українського менталітету він може привести до знищення кращих вітчизняних здобутків у підготовці мистецьких кадрів.

І все ж таки, доки є такі слова-символи (поняття) як мистецтво й культура, інтелект і творчість, традиції й освіта, будуть й «нові люди», здатні завзято й невпинно через художнє начало впливати на інтелектуально-творчий і духовно-моральний потенціал підростаючого покоління, іншими словами, зберігати вітчизняні культурно-історичні традиції, естетичні ідеали й національний характер.

Подальші дослідження: планується спрямувати на вивчення інших тенденцій розвитку та факторів впливу на мистецьку освіту на території України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л.Л. К вопросу о современном художественном образовании. // Институт художественного образования Российской Академии образования: Электронный научный журнал «ПЕДАГОГИКА ИСКУССТВА». – 2006. – № 1.

2. Антонович Є.А., Свид С.П., Шпильчак В.А. Поглиблене вивчення образотворчого мистецтва у I-VII класах: Методичні рекомендації. – К.: Рад. шк., 1990. – 62 с.
3. Волков С.М. Концептуальні засади мистецької освіти в Україні на прикладі організації театральної освіти в Україні в 90-ті роки ХХ століття // Педагогічна наука та мистецтвознавство на межі століть: Зб. наук. праць «Проблеми сучасного мистецтва і культури» / За ред. Г.Є. Грибенюка. – Харків: Книжне видавництво «Каравела», 1999. – С. 15-20.
4. Волков С.М. Система мистецької освіти в культурі України 90-х років ХХ століття: традиції, реформи, перспективи: Дис. канд. мистецтвознав.: 17.00.01 / Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського. – К., 2003.
5. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. № 1060-XII // Голос України. – 1991, (26.06.91). – № 122.
6. World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. – UNESCO, 1998.
7. Коновець С.В. Мистецька освіта у межах культурного простору і часу / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2003.
8. Художня освіта і проблеми виховання молоді: Збірник наукових статей / Кол. авт.: Рудницька О.П., Уланова С.І., Ростовський О.Я. та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – 164 с.
9. Чебикін А.В. Академія мистецтв України і художня освіта // Матеріали науково-практичної конференції «Художня освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку». – К., 1998. – С. 13-18.